УДК 343.268(477)

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-5\(11\)-227-238](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-5(11)-227-238)

Берш Анастасія Яковлівна кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, Національний університет «Одеська юридична академія», вул. Піонерська 2, м. Одеса, 65009, тел.: (063) 322-90-19, e-mail: anastasia.b.329787@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-4078-9937>

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ: СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА

Анотація. Будь-які посягання на охоронювані законом соціальні блага і законні інтереси громадян становлять небезпеку для суспільства. Однак характер і ступінь суспільної небезпеки може бути різним, у зв'язку з чим будуть відрізнятися й допустимі державою методи захисту. Так, наприклад, відповідно до чинного законодавства до осіб, які захворіли психічними розладами і вчинили заборонене кримінальним законом діяння, можуть застосовуватися специфічні заходи державного впливу – примусові заходи медичного характеру. У кримінальному праві України питання застосування примусових заходів медичного характеру вважаються одними з найбільш складних, що пояснюється комплексним характером цього інституту – він перебуває на стику юридичної, соціологічної та медичної галузей знань. Особливої уваги потребують питання законності й обґрунтованості застосування примусових заходів медичного характеру, оскільки примус завжди пов'язаний із суттєвим обмеженням прав людини. Застосування примусових заходів медичного характеру покликане захистити суспільство від небезпечних посягань осіб, які страждають психічними розладами та забезпечити підтримання належного рівня безпеки в соціумі. З метою реалізації цих завдань, держава повинна забезпечити безпеку кожного члена суспільства і суспільства в цілому від можливих небезпечних посягань таких осіб, не допустити вчинення особами з психічними аномаліями злочинних суспільно небезпечних діянь, оскільки їх образ життя і вчинки свідчать про таку можливість. У статті розглянута сутність та правова природа примусових заходів медичного характеру, розглядається спірна точка зору, стосовно віднесення «спеціальної конфіскації» до розділу Інші заходи кримінально-правового характеру, проводиться порівняння та відмінність між примусовими заходами медичного характеру та покаранням, дається визначення поняттю «заходи безпеки».

Ключові слова: примусові заходи, медичний характер, примус, покарання, заходи безпеки, інші заходи.

Bersh Anastasiia Yakovlevna Candidate of Law, Associate Professor of Criminal Law, Odessa, National University "Odessa Law Academy", Pioneer St. 2, Odessa, 65009, tel.: (063) 322-90-19, e-mail: anastasia.b.329787@ukr.net, tel.: (063) 322-90-19, <https://orcid.org/0000-0002-4078-9937>

FORCE MEASURES OF MEDICAL CHARACTER : ESSENCE AND LEGAL NATURE

Abstract. Any encroachment on the socially protected social goods and legitimate interests of citizens is a danger to society. However, the nature and degree of public danger may vary, and the methods of protection permitted by the state will differ. For example, in accordance with the current legislation, specific measures of state influence - coercive measures of a medical nature - may be applied to persons who have become mentally ill and have committed an act prohibited by criminal law. In the criminal law of Ukraine, the application of coercive measures of a medical nature is considered one of the most difficult, due to the complex nature of this institution - it is at the intersection of legal, sociological and medical fields of knowledge. Particular attention needs to be paid to the legality and validity of the use of coercive measures of a medical nature, as coercion is always associated with significant restrictions on human rights. The application of coercive measures of a medical nature is intended to protect society from dangerous encroachments on persons suffering from mental disorders and to ensure the maintenance of an adequate level of security in society. In order to implement these tasks, the state must ensure the safety of every member of society and society as a whole from possible dangerous encroachments of such persons, to prevent the commission of criminal socially dangerous acts by persons with mental anomalies, as their way of life and actions indicate such a possibility. The article considers the essence and legal nature of coercive measures of a medical nature, considers the controversial point of view on the classification of "special confiscation" in the section Other measures of criminal law, compares and distinguishes between coercive measures of medical nature and punishment, defines the concept of "security measures ».

Keywords: coercive measures, medical nature, coercion, punishment, security measures, other measures.

Постановка проблеми. визначення правової природи примусових заходів медичного характеру, сутність яких полягає в примусовому лікуванні осіб, які вчинили кримінально-протиправні діяння і які становлять небезпеку за своїм психічним станом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, які стосуються примусових заходів медичного характеру, досліджували такі вчені, як Ю.М. Антонян, Л.В. Багрій-Шахматов, В.М. Бурдін, М.Н. Голоднюк, В.О. Глушков, І.В. Жук, Г.М. Зільберблат, М.М. Книга, П.А. Колмаков, В.В. Лень, Д.Р. Лунц, Р.І. Міхєєв, Н.А. Мирошніченко, А.А. Музика, Г.В. Назаренко, Н.А. Орловська, Б.А. Протченко, Б.А. Спасенніков,

Є.Л. Стрельцов, С.Я. Улицький, А.А. Хомовський, та ін.

Мета статті дослідження правової природи примусових заходів медичного характеру

Виклад основного матеріалу. У КК України законодавець виділяє спеціальний розділ «Інші заходи кримінально-правового характеру», де містяться норми щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Ці норми виступають ефективним засобом захисту суспільства від суспільно небезпечних діянь осіб з психічними розладами та необхідні для здійснення превентивного, виправного, лікувально-реабілітаційного, а також іншого спеціального впливу на осіб з антисоціальною поведінкою.

Поняття «інші заходи кримінально-правового характеру», що використовується у назві розділу XIV КК України, виходить з частини другої ст. 1 Кодексу. У ній сформульовано важливе положення, згідно з яким завдання кримінального законодавства повинні забезпечуватися за допомогою покарання.

Примусові заходи медичного характеру передбачені законом і мають не менш важливе значення, ніж покарання. У теорії кримінального права по-різному визначені правова природа цих заходів, їх сутність, види і значення, а на практиці виникають труднощі з їх застосуванням.

«Згадав» законодавець про невирішеність цього питання лише згодом і лише у зв'язку з необхідністю вирішити інше гостре питання – про внесення до системи кримінальних покарань, у кримінальне законодавство такого заходу, як спеціальна конфіскація. Було визнано доцільним закріпити цей захід у КК України, але не в якості кримінального покарання, а як «інший захід кримінально-правового характеру».

Розділ XIV КК України, що раніше називався «Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування», був доповнений нормою про спеціальну конфіскацію і перейменований на «Інші заходи кримінально-правового характеру»[1]. Отже, іншими заходами кримінально-правового характеру законодавець визнає такі різні заходи, як примусові заходи медичного характеру та спеціальну конфіскацію.

Таке рішення проблеми навряд чи можна визнати вдалим. Ситуацію в даному аспекті воно не лише не поліпшило, а істотно погіршило.

По-перше, законодавець як у назві розділу, так і за змістом не врахував (проігнорував) те, що згідно з положеннями частини другої ст. 1 КК України, які ґрунтуються на принципах справедливості та гуманізму, інші заходи кримінально-правового характеру, як і заходи кримінального покарання, повинні застосовуватися до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і, отже, повинні відповідати характеру та ступеню суспільної небезпеки, обставинам його здійснення і особі винного. Натомість примусові заходи медичного характеру мають іншу правову природу, інше призначення, підстави, цілі і порядок застосування і тому до вказаних каральних заходів віднесені бути не можуть. Так само і спеціальна конфіскація має іншу правову природу, цілі застосування якої в законі не визначені, але, за сенсом відповідних статей КК України, підстави, цілі і

порядок застосування цього заходу також не припускають її застосування в якості кари за те, що особа вчинила кримінальне правопорушення і пропорційно тому, що вона вчинила.

По-друге, незрозуміло, чому до «інших заходів» не віднесена інша група заходів, які мають важливе значення для реалізації кримінально-правових завдань, передбачених діючим КК України. Йдеться про різні види звільнення від кримінального покарання, умовне засудження та примусові заходи виховного характеру. Вони не тільки юридично, але й фактично складають реальну альтернативу кримінальному покаранню. Враховуючи те, що згідно із законом усі передбачені ним заходи кримінально-правового впливу можуть бути віднесені або до покарання, або до «інших заходів кримінально-правового характеру» (інакше кажучи, *tertium non datur*), належність перерахованих заходів до числа «інших заходів» видається очевидною.

По-третє, викликає заперечення назва розділу XIV КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру» із зазначених вище причин, оскільки дисонує як з найважливішими принципами кримінального законодавства, так і зі змістом зазначеного розділу, а також не дає змоги визначити правову природу примусових заходів медичного характеру.

Виникає питання: що ж являють собою примусові заходи медичного характеру? Яка їх правова природа і цілі застосування до певних категорій осіб, а також з'ясувати, чи змінилася вона зі зміною назви розділу XIV КК України.

Слід зазначити, що роботи, присвячені цій проблемі, характеризуються суперечливістю, науковою та практичною вразливістю.

Так, наприклад, одні автори (А.А. Хомовський) висловлювали судження про те, що «примусові заходи медичного характеру за своїм змістом є суто медичними». Вони мають виключно медичний характер [2, с.1587]. По суті, аналогічну думку висловив і С.В. Бородін, який розглядав «примусові заходи медичного характеру» в кримінальному праві як синонім «примусового лікування» [3, с.35], з чим важко погодитися. Щоправда, пізніше автор уточнив свою позицію, звернувши увагу на двоїстий характер примусових заходів медичного характеру, відзначаючи, що в них поєднуються елементи юридичних і медичних заходів.

Уточнюючи сутнісно-змістовну сторону примусових заходів медичного характеру, В.П. Котов і М.М. Мальцева підкреслювали, що дійсно вони є заходами примусу, котрі призначаються судом у рамках кримінального права щодо осіб, які вчинили діяння, передбачені статтями Кримінального кодексу, в цьому сенсі їх можна назвати юридичними. Проте зміст цих заходів зводиться до лікування, проведення відновлювальних (реабілітаційних) заходів, а також діагностичних обстежень, клінічного спостереження, госпіталізації. І в цьому сенсі вони є медичними.[4, с.10].

Інше судження з цього питання висловив М.Н. Голоднюк, на думку якого «примусові заходи медичного характеру є психіатричним лікуванням і застосовуються до осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення,

які страждають певними психічними розладами» [5, с.35]. На нашу думку, таке визначення примусових заходів медичного характеру у кримінальному праві дуже вразливе за своєю суттю, формою та змістом.

На думку Р.Р. Галіакбарова, примусові заходи медичного характеру – це заходи державного примусу, передбачені кримінальним законом і застосовуються судом крім кримінального покарання або поряд з ним. Вони виражаються у примусовому лікуванні осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, з поміщенням їх у спеціальні лікувальні установи [6, с.45]. Обмеження прав особи при їх застосуванні пов'язано з вироком суду. Тому не можна погодитися з А.А. Хомовським у тому, що «не може мати місце застосування примусових заходів медичного характеру поряд з покаранням».

Утім, і визначення поняття «примусові заходи медичного характеру», запропоноване Р.Р. Галіакбаровим, на нашу думку, не повністю відображає специфіку примусових заходів медичного характеру у кримінальному праві, оскільки в ньому робиться акцент на державний примус у змісті цих заходів.

Погоджуємося з позицією В.П. Котова, який відзначає, що примусові заходи медичного характеру в жодному разі не можна трактувати як покарання або його еквівалент, що чітко випливає із визначення їх цілей, а також підстав для їх застосування, сформульованих у Кримінальному кодексі. Правий він і в тому, що у зв'язку з цим неправомірною буде і постановка питання про пропорційність тривалості примусових заходів медичного характеру або відповідності його виду тяжкості і характеру вчиненого діяння.

Вважаємо, що ці характеристики примусових заходів медичного характеру визначаються виключно виходячи з особливостей психічного стану особи та зумовленої цим її небезпеки для суспільства. Тому нерідкі випадки, коли, наприклад, хворий, який вчинив суспільно небезпечне діяння невеликої тяжкості, тривалий час (десять років і більше) перебуває на примусовому лікуванні, або, навпаки, до особи, яка здійснила тяжкі діяння, примусові заходи взагалі не застосовуються.

На нашу думку, примусові заходи медичного характеру у кримінальному праві – це заходи, які не є покаранням, але в деяких випадках можуть застосовуватися поряд з покаранням, до осіб, які страждають психічними розладами та вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені кримінальним законом, з дотриманням прав і законних інтересів людини і громадянина, з перебуванням осіб у спеціальних медичних установах, під примусовим амбулаторним наглядом або лікуванням у психіатра. Вважається, що медичними за своїм змістом є і заходи безпеки в установах, де проводиться примусове лікування. Детальна правова регламентація медичного аспекту застосування примусових заходів медичного характеру міститься в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність правоохоронних органів та органів охорони здоров'я.

Більшість авторів (А.А. Беляєв, М.Д. Шаргородський) відзначали, що за своєю юридичною природою «заходи медичного характеру не є покаранням [7, с.30]. Іноді без достатніх підстав стверджується, що «за своєю юридичною

природою ці заходи є заходами державного примусу», при цьому не проводиться відмінність між покаранням і примусовими заходами медичного характеру [8, с.11] Незважаючи на примусові властивості, заходи медичного характеру є лікуванням, а не покаранням, і забезпечують особі, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, медичну допомогу. Примусові заходи медичного характеру не виражають негативної оцінки вчиненого з боку держави і не тягнуть за собою судимості. У процесі їх реалізації особа піддається не каральній, а лікувальній дії. Можливо непереконливим є підхід Л.В. Багрій-Шахматова, згідно з яким форма кримінально-правового примусу, яка вивчалася, містить у собі каральні елементи, оскільки вона є примусовим заходом [9, с.28].

Поняття «кара» і «примус» є близькими, але не ідентичними за своїм змістом. Каральний вплив передбачає не просто обмеження інтересів особи, а й також тягне за собою душевні страждання у відповідь на її протиправну поведінку. Кара, як підкреслює А.Г. Ройтельман, головним чином характеризується нанесенням винному передбачених законом позбавлень, несприятливого впливу. Своєю чергою, примусовий вплив може виражатися не тільки у вигляді покарання, але також і в інших формах (запобіжного заходу, забезпечення виконання обов'язку, превентивні заходи та ін.) [10, с.57-61].

Отож, примус далеко не завжди являє собою кару, що повною мірою відноситься до заходів медичного характеру, які спрямовані саме на лікування особи, і не пов'язані із заподіянням їй страждань. Аналогічну позицію займав Б.А. Протченко, який підкреслював, що примусові заходи медичного характеру не є покаранням і не містять у собі такого елемента, як кара [11, с.5]. Невипадково М.Н. Голоднюк доходить висновку, що застосування примусового лікування не погіршує, а покращує правовий статус особи.[12, с.30].

У юридичній літературі останнім часом можна зустріти думку про те, що примусові заходи медичного характеру є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності [11, с. 24] Аргументується це тим, що названі заходи мають низку спільних ознак з покаранням, і це їх зближує. Так, вони призначаються судом у порядку кримінального провадження, застосовуються при встановленні, що діяння мало місце і вчинено конкретною особою, мають примусовий характер і пов'язані із різними обмеженнями, виступають правовим наслідком порушення кримінально-правових заборон. Підставою для застосування примусових заходів медичного характеру до деяких категорій осіб є факт вчинення суспільно небезпечного діяння. При цьому деякі автори доходять висновку: «...у чинному КК передбачено принцип відповідальності: або покарання, або примусові заходи медичного характеру»[14, с.48]..

Із такою інтерпретацією кримінального закону складно погодитися. Як слушно зазначав М.С. Строгович, «правильне розуміння відповідальності важливе і в політичному, і в соціальному, і в юридичному сенсі, воно має величезне значення для наукової розробки проблем прав особистості»[14,с.23].

В юридичній літературі поняття кримінальної відповідальності визначається по-різному. Під кримінальною відповідальністю пропонують розуміти всі заходи кримінально-правового впливу щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Кримінальна відповідальність визначається як передбачені КК України негативні наслідки, що суд накладає на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння виражені в самому акті засудження і судимості або засудженні, сполученому з виконанням покарання, і судимості.

Вважається, що кримінальна відповідальність – це несприятливі наслідки, що виникають у зв'язку із засудженням особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, які реалізується з моменту набрання чинності вироком суду. До цього моменту є юридичний обов'язок нести відповідальність як структурний елемент кримінально-правових відносин.

Зауважимо, що говорити про реалізацію кримінальної відповідальності стосовно осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності, однозначно не можна, оскільки в діяннях осіб, визнаних неосудними, відсутній склад злочину (немає суб'єкта злочину). У частині другій ст. 19 КК України підкреслено, що особа підлягає кримінальній відповідальності, якщо вона осудна, і тільки за ті суспільно небезпечні дії (бездіяльність) і небезпечні наслідки, які настали, щодо яких встановлена її вина. Отже, підставою кримінальної відповідальності є діяння, що містить всі ознаки складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом (ст. 2 КК України). Виняток може бути тільки щодо обмежено осудних осіб, до яких можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру поряд з покаранням, тому тут ми можемо говорити про форму реалізації кримінальної відповідальності [15, с.9].

Норми закону, встановлюючи юридичну підставу кримінальної відповідальності, базуються на постулаті про свободу волі та детермінованості поведінки людини, оскільки справжня свобода полягає не в повній незалежності від зовнішнього світу, а здатності приймати рішення зі знанням справи, з урахуванням їх соціального значення. Внаслідок цього, вчинене суспільно небезпечне діяння особою, яка в силу психічного розладу не могла усвідомлювати характеру вчинених дій (бездіяльності) або керувати ними, складу кримінального правопорушення не утворює (ст. 19 КК України). Оскільки немає провини, немає і кримінальної відповідальності, а немає кримінальної відповідальності – немає покарання.

Отже, розуміння правової природи примусових заходів медичного характеру як форми реалізації кримінальної відповідальності не узгоджується з кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством, суперечить закріпленім у законі цілям цих заходів та інтересам законності у сфері їх застосування. При такому підході можливе необґрунтоване застосування зазначених заходів.

Як уже зазначалося, нова назва розділу XIV КК України 2001 р. викликає заперечення, а у ст. 1 КК України не згадується кримінально-правове завдання регулювання суспільних відносин і, відповідно, відсутні вказівки на засоби його вирішення.

Загалом ці недоліки свідчать про те, що законодавство, яке має системний характер, не може змінюватися безсистемно, як це нерідко відбувається; що вирішення питань правового регулювання потребує високого професіоналізму творців права, що підкріплюється обов'язковою кваліфікованою науковою експертизою, а в особливо складних випадках – і широким громадським обговоренням законопроектів.

На нашу думку, усе різноманіття передбачених законом кримінально-правових заходів слід поділяти не за схемою «покарання та інші заходи», а залежно від суті та призначення відповідних видів заходів – на каральні та некаральні («інші заходи» або «заходи безпеки»).

За структурою система кримінально-правових заходів протидії злочинності повинна охоплювати дві групи заходів. Перша з них – система заходів кримінально-правового впливу (система каральних заходів), яка включає кримінальне покарання і різні види звільнення від кримінального покарання, в тому числі умовне засудження. Перераховані заходи об'єднує єдина каральна суть, усі вони є різними формами реакції держави на вчинення злочину, застосовуються за вчинення злочинів відносно осіб, які їх вчинили, призначаються з урахуванням ступеня та характеру громадської безпеки заради кримінально-правових цілей відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого і попередження нових злочинів.

Друга група заходів – система заходів безпеки в кримінальному праві або інакше – «інші заходи кримінально-правового характеру» (система некаральних заходів), що охоплює медичні та інші заходи безпеки, які мають некаральну суть, застосовуються не за вчинення кримінального правопорушення, а у зв'язку із здійсненням забороненого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння до особи, яка його вчинила, в цілях забезпечення її безпеки для самої себе і для суспільства загалом, її лікування, ресоціалізації тощо. Крім заходів медичного характеру, до вказаної групи можуть бути віднесені примусове лікування, примусові заходи виховного характеру та спеціальна конфіскація (конфіскація предметів, вилучених з цивільного обороту, знярядь і засобів вчинення злочину та ін.), а також інші заходи, які можуть з'явитися в майбутньому.

При такому підході під іншими заходами кримінально-правового характеру (заходами безпеки в кримінальному праві) пропонується розуміти сукупність різних передбачених кримінальним законом некаральних заходів, покликаних сприяти вирішенню завдань та досягненню цілей (охоронної та регулятивної) кримінального права.

Своєрідність таких заходів як заходів кримінально-правового впливу проявляється в їх специфічних ознаках:

- основна їх особливість – некаральна суть, вони застосовуються не в якості реакції на вчинення кримінального правопорушення (тобто не «за те, що» особа вчинила суспільно небезпечне діяння); не потрібна відповідність (співмірність) такої міри характеру та ступеню громадської безпеки; відновлення соціальної справедливості не є їх метою; відповідно, «інші заходи» не вказуються в санкціях;

- передбачаються вони в Кримінальному кодексі саме в такій якості; підстави, цілі й принципи їх застосування регламентовані нормами КК України; реалізуються вони у рамках специфічних кримінально-правових відносин;

- такі заходи мають своїми цілями забезпечення безпеки самої особи та інших осіб, попередження здійснення суспільно небезпечних діянь, надання необхідної допомоги у рамках реалізації відповідного кримінально-правового відношення;

- їх зміст полягає в мінімально необхідному для досягнення вказаних цілей обмеженні деяких прав і свобод особи;

- юридичною підставою застосування таких заходів служить законне й обґрунтоване рішення суду, що виноситься від імені держави;

- їх застосування є примусовим – незалежно від бажання осіб, до яких вони застосовуються, й їх законних представників;

- це заходи, альтернативні не лише покаранню, але й усім іншим заходам кримінально-правової дії (каральним), проте при необхідності вони можуть застосовуватися разом з останніми в якості «інших заходів».

Слід підкреслити, що сукупність цих ознак характеризує систему «інших заходів кримінально-правового характеру» з боку бажаного, чим існуючого.

Висновки. Отже, за своєю правовою природою примусові заходи медичного характеру є заходами безпеки, сутність яких полягає в примусовому лікуванні осіб, які вчинили суспільно-небезпечні діяння і небезпечні за своїм психічним станом.

Така точка зору на правову природу примусових заходів медичного характеру відображена в академічному курсі кримінального права, автори якого вважають, що термін «заходи безпеки» найбільшою мірою відображає правову природу примусових заходів медичного характеру [13, с. 76]. Автори курсу, підтримуючи такий підхід до правової природи примусових заходів медичного характеру, доходять висновку, що ці заходи можна визначити як вид заходів безпеки, передбачених кримінальним законом, що застосовуються до осіб, які вчинили кримінально карані суспільно небезпечні діяння і страждають психічними розладами, що зумовлюють небезпеку таких осіб для себе і оточуючих.

Крім того, слід мати на увазі, що відносини, які виникають при застосуванні ст. ст. 19, 20, 92–96 КК України за своєю правовою природою є кримінально-правовими відносинами. Свідченням самостійного характеру відносин, породжуваних такими діяннями осіб (як суб'єктів кримінальної відповідальності, так і не суб'єктів кримінальної відповідальності), і особливостей застосування до таких осіб заходів безпеки – примусових заходів медичного характеру у кримінальному праві є такі ознаки.

По-перше, характер самих суспільно небезпечних діянь: за їх вчинення застосовуються примусові заходи медичного характеру, передбачені в Кримінальному кодексі.

По-друге, кримінальне право охороняє найбільш важливі об'єкти від

суспільно небезпечних посягань. Це означає, що ступінь суспільної небезпеки діянь, передбачених у кримінальному законі, за які застосовуються примусові заходи медичного характеру в порядку кримінального провадження, вищий, ніж інших протиправних діянь (наприклад, адміністративних).

По-третє, хоча правова природа примусових заходів медичного характеру, які застосовуються в кримінальному та адміністративному праві єдина – це заходи безпеки, однак відмінність полягає в характері цих заходів, передбачених кримінальним законом.

По-четверте, примусові заходи медичного характеру характеризуються особливою судовою (а не адміністративною) процедурою їх застосування та особливою системою юридичних гарантій прав і свобод людини і громадянина в кримінальному праві та кримінальному судочинстві. Примусові заходи медичного характеру до таких осіб застосовуються тільки за вчинення вказаних у кримінальному законі суспільно небезпечних діянь і виключно судом. Тільки суд може змінити або скасувати ці заходи.

По-п'яте, слід враховувати, що заходи державного примусу реалізуються не тільки в покаранні, а й в інших формах: 1) звільнення від кримінальної відповідальності; 2) звільнення від покарання – (призначення або виконання); 3) звільнення від подальшого відбування покарання з різних правових підстав (зокрема, передбачених ст. 84 КК України).

Причому заходи державного примусу можуть поєднуватися з іншими заходами кримінально-правового характеру – примусовими заходами медичного характеру, передбаченими в кримінальному законодавстві: поряд з названими заходами державного примусу можуть застосовуватися і заходи соціально-правового та медико-реабілітаційного характеру.

При цьому інші заходи кримінально-правового характеру, а саме примусові заходи медичного характеру у кримінальному праві, мають лише видимість зовнішньої схожості з заходами державного примусу, так як, наприклад, неосудний може не усвідомлювати їх дійсного характеру, змісту і цілей.

Тому, заходи державного примусу, що застосовуються до злочинця, та примусові заходи медичного характеру принципово різняться: за суттю та змістом; цілями і правовими підставами їх застосування, зміни та припинення; за видами цих заходів і категорій осіб, до яких вони можуть бути застосовані.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30 грудня 2020)
2. Хомовский А. А. Некоторые пути научного сотрудничества юристов и психиатров. *Журнал невропатологии и психиатрии им. С.С. Корсакова*. 1965. Т. 55. Вып. 10. С. 1587.
3. Антонян Ю. М., Бородин С. В. Преступность и психические аномалии : монография. Москва : Наука, 1987. С. 40.

4. Котов В. П., Мальцева М. М. Потенциальная общественная опасность психически больных, ее значение и принципы адекватной диагностики. Российский психиатрический журнал. 2006. № 2. С. 10–15.
5. Голоднюк М. Н. Развитие российского законодательства о принудительных мерах медицинского характера. *Вестник Московского университета. Серия 11: Право*. 1998. № 5. С. 38.
6. Галиакбаров Р. Р. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : конспекты лекций и иные материалы. Краснодар : Изд-во Кубан. гос. аграрн. ун-та, 1999. С. 48.
7. Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность. Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1973. С. 32.
8. Беляев В. Г. Уголовное право и невменяемость. Вопросы профилактики общественно опасных действий, совершаемых психически больными. Волгоград : Изд-во Волгогр. мед. ин-та, 1981. С. 15.
9. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовная ответственность и наказание. Минск : Высш. шк., 1976. С. 37.
10. Ройтельман А. Г. Проблемы невменяемости, уменьшенной вменяемости в творчестве выдающегося юриста России А.П. Куницына. *Журнал неврологии и психиатрии*. 1997. № 2. С. 57–61.
11. Протченко Б. А. Принудительные меры медицинского характера Москва : Юрид. лит., 1976. С. 65.
12. Голоднюк М. Н. Развитие российского законодательства о принудительных мерах медицинского характера. *Вестник Московского университета. Серия 11: Право*. 1998. № 5. С. 39.
13. Назаренко Г. В. Принудительные меры медицинского характера: учеб. пособие. Москва : Дело, 2003. С. 68.
14. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. Москва : АН СССР, 1955. С. 31.
15. Мирошниченко Н. А., Орловська Н. А. Проблема обмеженої осудності: навч. посіб. Одеса : Юрид. л-ра, 2001. С. 12.

References:

1. Zakon Ukrainy “Kryminalnyi kodeks Ukrainy” : vid 5 kvitnia 2001 roku, № 2341-III [Law of Ukraine “Criminal Code” from Ukraine: of April 5 2001, № 2341-III]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
2. Khomovskiy, A. A. (1965). Nekotorye puti nauchnogo sotrudnichestva yuristov i psikhiatrov [Some ways of scientific cooperation between lawyers and psychiatrists]. *Zhurnal nevropatologii i psikiatrii im. S.S. Korsakova – S.S. Korsakov Journal of Neurology and Psychiatry*, 55(10), 1586-1588 [in Russian].
3. Antonyan, Yu. M., Borodin, S. V. (1987). *Prestupnost i psikhicheskie anomalii [Crime and mental anomalies]*. Moscow: Nauka [in Russian].
4. Kotov, V. P., Maltseva, M. M. (2006). Potentsialnaya obshchestvennaya opasnost psikhicheski bolnykh, ee znachenie i printsipy adekvatnoy diagnostiki [Potential public danger of mentally ill, its value and principles of adequate diagnosis]. *Rossiyskiy psikhiatricheskii zhurnal – Russian Psychiatric Journal*, 2, 10-15 [in Russian].
5. Golodnyuk, M. N. (1998). Razvitie rossiyskogo zakonodatelstva o prinuditelnykh merakh meditsinskogo kharaktera [Development of Russian legislation on compulsory medical measures]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 11: Pravo – Bulletin of Moscow University. Series 11: Law*, 5, 43-53 [in Russian].
6. Galiakbarov, R. R. (1999). *Ugolovnoe pravo Rossiyskoy Federatsii. Obshchaya chast [Criminal law of the Russian Federation. General part]*. Krasnodar: Izd-vo Kuban. gos. agrarn.

un-ta [in Russian].

7. Shargorodskiy, M. D. (1973). *Nakazanie, ego tseli i effektivnost [Punishment, its goals and effectiveness]*. Leningrad: Izd-vo Leningrad. un-ta [in Russian].

8. Belyaev, V. G. (1981). *Ugolovnoe pravo i nevmenyaemost. Voprosy profilaktiki obshchestvenno opasnykh deystviy, sovershaemykh psikhicheski bolnymi [Criminal law and insanity. Issues of prevention of socially dangerous acts committed by the mentally ill]*. Volgograd: Izd-vo Volgogr. med. in-ta [in Russian].

9. Bagriy-Shakhmatov, L. V. (1976). *Ugolovnaya otvetstvennost i nakazanie [Criminal liability and punishment]*. Minsk: Vyssh. shk. [in Russian].

10. Roytelman, A. G. (1997). Problemy nevmenyaemosti, umen'shennoy vmenyaemosti v tvorchestve vydayushchegosya yurista Rossii A.P. Kunitsina [Problems of insanity, diminished sanity in the work of the outstanding lawyer of Russia A.P. Kunitsin]. *Zhurnal nevrologii i psikhiiatrii – Journal of Neurology and Psychiatry*, 2, 57-61 [in Russian].

11. Protchenko, B. A. (1976). *Prinuditelnye mery meditsinskogo kharaktera [Compulsory measures of a medical nature]*. Moscow: Yurid. lit. [in Russian].

12. Golodnyuk, M. N. (1998). Razvitie rossiyskogo zakonodatelstva o prinuditelnykh merakh meditsinskogo kharaktera [Development of Russian legislation on compulsory medical measures]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 11: Pravo – Bulletin of Moscow University. Series 11: Law*, 5, 43-53 [in Russian].

13. Nazarenko, G. V. (2003). *Prinuditelnye mery meditsinskogo kharaktera [Compulsory measures of a medical nature]*. Moscow: Delo [in Russian].

14. Strogovich, M. S. (1955). *Materialnaya istina i sudebnye dokazatelstva v sovetskom ugolovnom protsesse [Material truth and judicial evidence in the Soviet criminal process]*. Moscow: AN SSSR [in Russian].

15. Myroshnychenko, N. A., Orlovska, N. A. (2001). *Problema obmezhenoi osudnosti [The problem of limited sanity]*. Odesa: Yuryd. l-ra [in Ukrainian].